

Дракон — 龙

Істота з довгим звивистим тілом, великою пащею та рогами на голові — так зображали дракона на найдавніших зразках китайської писемності, яким понад три тисячі років. Китайський дракон 龙 (*lóng, лун*) був синтезом багатьох тотемних тварин. Древні тексти часто описували дракона як істоту з тілом змії, рогами оленя, лускою риби й кігтями орла. Цей збірний образ втілює історію зародження китайської нації.

У стародавні часи змія була тотемною твариною клану Хуася, представники якого жили в басейні ріки Хуанхе. Під керівництвом легендарного імператора Хуан-ді¹ цей клан переміг інші племена та об'єднався з ними в один племінний союз. Перемагаючи якийсь клан, люди Хуася додавали певний елемент його тотемної тварини до свого тотему. Так і з'явився дракон — тотем племінного об'єднання Хуася, що стало основою для формування китайської нації, представники якої досі звать себе «нащадками дракона».

Вплив драконів відчувався в різних сферах життя. Драконами прикрашали своє вбрання імператори, «танцями дракона» відзначали свята, навіть його кістки мали цілющу силу. Кістками дракона в Китаї називали викопні рештки кісток тварин, рогів, панцирів черепак тощо. Вони були одними з інгредієнтів традиційної китайської медицини.

¹ Хуан-ді — легендарний правитель Китаю, голова племінного об'єднання Хуася, його вважають прабатьком китайської нації.

Навіть зараз, якщо спекотного літнього дня ви відчуєте пришвидшене серцебиття, запаморочення або ж втратите сон, лікар традиційної китайської медицини призначить вам лікування «кістками дракона» — 龙骨 (lónggǔ, лунгу). Разом з іншими інгредієнтами їх можна подрібнювати та вживати внутрішньо або відварювати й випарювати в такому розчині ноги. «Кістки дракона» також допомагають, коли людина надмірно пітніє, страждає на тривалу діарею та давно не може позбутися екземи. А понад 100 років тому з їхньою допомогою лікували навіть малярію.

Цією хворобою у 1899 році занедужав Ван Їжун — керівник імператорської Академії наук при дворі династії Цін (1616–1911 роки). Відчувши, що йому зле, він відправив слугу до лікаря, і той невдовзі повернувся з мішечком, наповненим «кістками дракона». Утім, використати їх за призначенням Ван Їжуну не вдалося. Точніше, він знайшов їм інше застосування. Чоловік помітив, що на їхній поверхні видряпано багато маленьких символів. А що він добре знався на древній писемності, то припустив, що ці подряпини можуть бути ієрогліфами. Не гаючи часу, Ван Їжун викупив у торговців усі «кістки дракона», що в них були, й узявся їх вивчати. Невдовзі його припущення підтвердилося. Це дійсно були дуже давні писемні знаки, про існування яких ніхто досі не здогадувався. Їх залишили по собі люди, що жили за часів династії Шан (1600–1046 роки до н. е.). Оскільки кістки дракона із цими знаками були насправді шматочками панцирів черепах або кісток тварин, то ці написи отримали назву 甲骨文 (jiǎgǔwén, цзягувень), що так і перекладається: «написи на черепашачих панцирах і кістках тварин».

Більша частина зразків цзягувень знайшли біля міста Аньян провінції Хенань. На цій території розташовувалася столиця династії Шан, що мала назву 殷 (Yīn, Їнь). Тому цзягувень називають також «їнськими написами» або «написами зі столиці Їнь». Після занепаду останньої це місце поступово перетворилося на руїни, які згодом покрилися шаром ґрунту. Натепер знайдено вже понад 150 тисяч шматків черепашачих панцирів або кісток тварин з їнськими написами, яким пощастило не стати ліками. Саме завдяки їм ми й дізналися про початковий вигляд тисяч китайських ієрогліфів, зокрема й знаку, яким древні китайці позначали дракона.

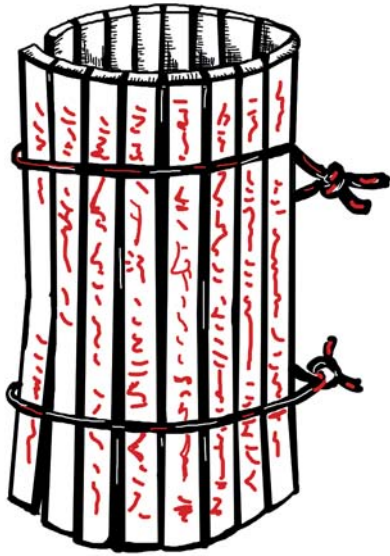
Еволюція ієрогліфа 龙 — «дракон»

					
Цзягувень — 甲骨文	Цзіньвень — 金文	Сяочжуань — 小篆	Лішу — 隶书	Кайшу — 楷书	Спрошене написання — 简体字

Книга — 册

У часи Чжаньго¹ жив філософ, на ім'я Хуей Ши. Він був дуже розумний і начитаний. Рушаючи в подорож, філософ щоразу запрягав із собою п'ять возів, аби взяти всі книги, що хотів прочитати. Слава про нього пішла по всій Піднебесній. Згодом навіть фразеологізм з'явився: 学富五车 — «вченням багатий на п'ять возів». Так донині говорять про людину, яка багато знає та читає.

Сьогодні навіть для дуже освіченої людини цілих п'ять возів книг може здатися перебільшенням. Однак слід пам'ятати, що то були за книги. До винайдення паперу книгами в Китаї були сувої зі зв'язаних між собою бамбукових або дерев'яних планок. Тому важили такі книги значно більше за паперові, і перевозити їх доводилося возами.

Хто і коли вигадав такий спосіб створення книг — невідомо, однак у Китаї переконані: на бамбукових планках писали ще за часів пізньої династії Шан, тобто в той самий час, коли створювалися написи *цзягувень*. На відміну від останніх, тогочасні записи на бамбуку не збереглися. Адже якщо кістки тварин та панцирі черепах тисячоліттями лежали під землею і нічого з ними не сталося, то бамбук просто зігнів. Але про те, що він справді був матеріалом для письма, ми дізнаємося із самого ієрогліфа, яким у той час позначали поняття «книга»².

¹ Чжаньго («Боротьба царств») — період китайської історії: 475–221 роки до н. е.

² Зараз ієрогліф 册 найчастіше використовується у значенні «том книги», у слові «зошит» — 册子 або як лічильна частка для книг. Для позначення слова «книга» у сучасній китайській мові використовують ієрогліф 书.

Він мав вигляд кількох вертикальних ліній, перекреслених горизонтальною рисою, тобто нагадував тонкі бамбукові планки, зв'язані до купи мотузкою. Подібні асоціації викликає цей ієрогліф і в сучасному написанні — 册 (*cè, цє*).

На написах *цзягувень* трапляється подібний знак, але на ньому знизу домальовані дві косі лінії — 𠔁. Вважається, що це дві руки, які тримають сувій бамбукових планок. Книга, яку тримали двома руками, мала бути досить важкою, а, отже, й об'ємною. Такий знак використовували для позначення важливих, канонічних праць. Сьогодні він відповідає ієрогліфу 典 (*diǎn, дянь*), що має значення «основоположна книга; класичне джерело; основоположний документ», а ще використовується у слові «словник» — 词典 (*cídiǎn, цидянь*) — зазвичай великої за розмірами книги.

Особливостями письма на бамбукових планках пояснюється те, чому тварини на написах *цзягувень* «дивляться» вгору, а не «стоять» горизонтально на чотирьох лапах, як, наприклад, у єгипетському письмі. Люди на той час вже звикли писати їх у вертикальній позиції, інакше вони би просто не вміщувалися на тонких бамбукових планках. На кожній із них містився один ряд ієрогліфів, написаних вертикально, згори донизу. Так було зручно: притримувати планку лівою рукою й писати на ній правою. Так само розміщувалися й написи *цзягувень*. Щобільше, китайці настільки звикли до такого способу письма, що далі розташовували ієрогліфи згори вниз і зліва направо пізніше на папері. Бамбукові планки й дерев'яні дощечки були зручнішим матеріалом, ніж панцирі черепах чи кістки тварин: писати ієрогліфи на них було простіше, переносити їх було легше; а щоб дописати текст, просто додавали нову планку. Помилки в тексті можна було зрізати ножем і записати на чистій планці нові ієрогліфи. Тому й поняття «видаляти, виправляти» зображали знаком, що виглядав, як бамбуковий згорток і ніж — 𠔁. Первісний варіант можна розгледіти й у сучасному ієрогліфі 刪 (*shān, шань*), що має те саме значення. У такому разі цілком логічне запитання: навіщо взагалі писали на панцирах черепах і кістках тварин? Відповідь полягає в особливому призначенні цих написів.

Еволюція ієрогліфа 册 — «книга»

				
Цзягувень — 甲骨文	Цзіньвень — 金文	Сяочжуань — 小篆	Лішу — 隶书	Кайшу — 楷书

Спокій — 安

Жінка, що сидить під дахом, — так на написах *цзягувень* зображалося поняття «спокій». Цей ієрогліф цікавий тим, що є не піктограмою, а ідеограмою. Замість того, щоб щоразу вигадувати «малюнок» для нового поняття, дві або більше піктограми складали до купи, утворюючи інше слово. Знаки, утворені у такий спосіб, і є ідеограмами. Наприклад, ієрогліф 安 (*ān, ань*), як у древньому, так і в сучасному написанні, складається з двох елементів: 女 (жінка) — знизу та 宀 (дах) — згори. Новий ієрогліф мав значення «спокій». Тобто якщо під дахом була жінка, то в домі було спокійно.

У сучасній китайській мові ієрогліфи, які містять більше ніж один елемент, називають «складеними ієрогліфами», і таких абсолютна більшість — приблизно 90%. Ієрогліфи, що складаються з одного елемента, — переважно колишні піктограми. Їх у китайській мові менш як 10%, але більшість із них — часто вживані слова, а також «будівельний матеріал» для 90% решти ієрогліфів. Наприклад, знак 女, що вживається окремо у значенні «жінка», часто трапляється і в складі інших ієрогліфів. Багато з них так само записувалися ще на черепашачих

панцирах і кістках тварин, тому вони теж є матеріалом для роздумів про бачення жінки в стародавньому Китаї.

Ієрогліф 妇 (*fū, fū*), що в традиційному написанні виглядав так — 婦, складається з двох частин: 女 (жінка) і 帚 (віник); і означає він поняття «дружина». Знак 奴 (*nú, nú*) у древніх текстах складався з двох елементів — «жінка» і «рука», а означав цей ієрогліф слово «раб». Якщо ж додати до нього знизу елемент 心 (серце, почуття), отримуємо ієрогліф 怒 (*nù, nú*), що означає «гнів». А от ієрогліф 好 (*hǎo, hao*) містив елементи 女 (жінка) та 子 (дитина) і означав поняття «добрий, хороший». Тобто якщо жінка народила дитину, то це добре.

Ідеограми на зразок 安 чи навіть піктограми на кшталт 女 були незалежними писемними знаками, для формування яких мало минути багато часу. А от як виглядали найперші малюнки, що дали життя ієрогліфам, інформації майже немає, хоча китайські археологи відкопали деякі підказки.

Еволюція ієрогліфа 安 — «спокій»

				
Цзягувень — 甲骨文	Цзінвень — 金文	Сяочжуань — 小篆	Лішу — 隶书	Кайшу — 楷书

ЗМІСТ

Передмова	5
Передмова від автора	7
Безсмертні знаки	9
Дракон — 龙	12
Свиня — 豕	14
Книга — 册	16
Ворожити — 卜	18
Вогонь — 火	20
Жінка — 女	22
Спокій — 安	24
Світанок — 旦	26
Товстий — 厚	28
Казан дін — 鼎	30
Народ — 民	32
Людина — 人	34
Кров — 血	36
Купатися — 浴	38
Писемність — 文	40
Клевець — 戈	42
Небо — 天	44
Царство Цінь — 秦	46
Шерсть — 毛	48
Земля — 土	50
Камінь — 石	52
Шовк — 丝	54
Слуга — 隶	56

Птах — 鸟	58
Лев — 狮	60
Хвороба — 病	62
Рис — 米	64
Вічний — 永	66
Ієрогліф — 字	68
Прямувати — 之	70
Великий — 大	72
Трава — 草	74
Гора — 山	76
Печатка — 印	78
Дерево — 木	80
Корінь — 本	82
Тягнути — 引	84
Жити — 活	86
Товар — 品	88
Ремісник — 匠	90
В'язниця — 狱	92
Риба — 鱼	94
Святий — 圣	96
Ім'я — 名	98
Білий — 白	100
Кохання — 爱	102
Звук — 声	104
Бентега — 囧	106
Танець — 舞	108
Пил — 尘	110
Додатки	113
Бібліографія	117
Про українську редакцію Медіакорпорації Китаю	119
Про автора	121

Николишин, Олександр.
Н63 Кістки дракона. Історія китайської писемності в 50 ієрогліфах / Олександр Николишин.
Київ : Смолоскип, 2021. 128 с.

ISBN 978-617-7622-36-8

Китайські ієрогліфи — унікальні писемні знаки, що зародилися разом із китайською цивілізацією та безперервно супроводжували її впродовж розвитку. Сьогодні вони формують писемну систему сучасної китайської мови, яку вважають рідною найбільше людей у світі. Кожен знак цієї мови — особливий і має власну історію. П'ятдесят таких історій і розповідає автор цієї книги, а через них простежує й увесь шлях розвитку китайської писемності.

УДК 821.161.2'06-8:94(510)